

Н. Чевалков

**КАНДУ БЫЧАК**  
(Окровавленный нож)

Төрт бөлүктү ойын

Ойрот областын Албатыны бичикке үредер керекти  
башкарган бөлүги чыгарган

---

Улалу тура

1930 жыл

# ОЙНОЙТОН УЛУС:

**Бекпей.** - 55 жашту јокту кижі.

**Чокырбаш.** - Онын эмегени, бир 45 жашту.

**Анчы.** – Алдында партизанда болгон, эмди аймакта иштеп јат, бир 30-35 жашту.

**Макташ.** – Бай, ичи јаан, бир 60-65 жашту.

**Саргачак.** - Онын эмегени, 30 жашту.

**Борболјик.** – Јокту, бойы байларга јалга јүречи кижі, аракызак, 25 жашту.

**Чычкан.** – Аракызак бай кижі, 25 жашту.

**Исполнитель.** – 30 жашту.

**Јараш.** – 14-15 жашту, Бекпейдинг кыс балазы.

**Чечек.** - Анчынын уулы, бойы комсомол.

## БАШТАПКЫ БӨЛҮК

(Ойын жокту Бекпейдин айлында болуп жат. Бекпей жыртык өдүгүн жамап отуру. Чокырбаш бир сабат суулу кирди.)

### БАШТАПКЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Бекпей-ле Чокырбаш).

**Чокырбаш.** (А й л ы н а к и р е л е). Онду эр улустар ашты биригип иштеп таап турулар, бистинг Бекпей десе, неме эдери жок туру...

**Бекпей.** (Ө д ү г ү н ж а м а п). Бу кадыт менин мойнымды күнүн-ле кыркып божобос туру... (өктөнижип) биригер, биригер колектипта не жакшыны таптын?

**Чокырбаш.** Акыр бала, эбеш өктөнижип ол... (т о л у к т а т у р г а н к а б ы н ж а а р у л а п) ол ондо турган арбан канча крезиге жетпегей... Божоп барза, тиштерин-де керек жок боло берер. О калак, калак сананарга-да коркушту...

**Бекпей** (А ч ы н ы п). Коркушту болзо, жадып өлөбөр!... (Ө д ү г и н к е д е р и ч а ч ы п, т ы ш к а р ы ч ы к т ы).

### ЭКИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш жагыскан).

**Чокырбаш.** Же андый не, кижин эбеш-ле артык эрмек айдар болзо ачынып чыгар... Бу мындый жадышты кижин не деп айдар... Ол коллективта жаткан улусты көрөргөдө сүүмчилү. Бойлоры тойу, бала-барказы школдо, мал журты жаранып өнжип келди... Оо үзери ары бери көчпөй бир ле жерде токынап жадып турулар. Бисте десе не? Мал өспөс, журт жаранбас, бала-баркаларыбыс үредүни торт билбес, карануйга бастырып, акжарыкка чыгып болбос турубыс... Бекпейди өзөккө көчүп; токынап бир жерге журтайлы деп бир каттап айткам, срай болбос-не... (Б е к п е й к и р д и).

## ҮЧҮНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Бекпей-ле Чокырбаш).

**Бекпей.** (К и р и п к е л е л е б и р э б е ш у н ч у к п а й). Ол бозу кайда барган болбогой, көрүнбей жат... Балдарды оо ийгедий керек болгон...

**Чокырбаш.** Балдарды мен кайдан көрөйин. Иштеер ижин жок-то, сен бойун барып көр...

**Бекпей.** Кадыт, сен менин кулактарымды тундурба... Мен озо байларга кыстадып жаман-көрдүргөм, эмди сен мени жаман көрөргө турун-ба?

**Чокырбаш.** Э-э-э, байларга кыстатканын ундубаган – туры... Ол тужунда ологорго иштеп бойынын мал-журтынды өнжидип болбойтон; эмди жалкурып оттын жанына жадып алала өнжидип аларга турун-ба?... Жок, онойып отурзан, ашты оозына бир-де кижин салып бербес... Онын ордына өзөккө түжүп журтайлы?... Ондо иштеер жер табылар, бала-барка-да школго жүрүп, бичикке таскаар...

**Бекпей.** (Б а ж ы л а ж а й к а п). Жок, кадыт, сен мени канайып-та мекелеп, өзөккө түжүрүп, алатанын жок. Онын ордына мен оо өлөрөм... Озо адам-энемде бир жерге токынап жадатанын билбейтен, мен оо не барайын.

**Чокырбаш.** Озогызын ундубай, байланып, жаантайын эклебис керижип отурзабыс не болор?... Кижин бу мынайта-ла коомой жүрүп өлөтөн туру.

**Бекпей.** Боо жетре өлбөй канайып жаттыбыс, а?! Бүгүн сен не көдүрүлүп чыктын, жүзүң орто менин жүдурук жип барарга турун-ба? (Т а л а й ы п к е л д и).

**Чокырбаш.** (И й л а п). 30 жашка жетре сен-ле журттап, жүдруктан-ла, жаман айтырарынан башка мен, онду жадын көрбөдөм?... Бир-бир айылга айылдап барып келейин дезем божотпос, жуунга барайын дезем күнүркеп база божотпос, бу кандый жадыш... (О р ы н г а ж ы г ы л а т ү ш т и).

**Бекпей.** Кичинек бала чылап сыктаба... Жадыш жарабай турган болзо, бар, мынан чык!...

**Чокырбаш.** Јаш тужумда, бир эбеш немелү болорымда, керектү болгом, калганында сенен алганым бу јат...

**Бекпей.** Сен кадыт, бөрү чылап улуба.. (Тышкаары кижигөткүрди. Сыгыт-латүймеп тымып барды. Бекпей тында пэжик јаар басты. Анчы келди).

## ТӨРТИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Бекпей, Чокырбаш-ла Анчы).

**Анчы.** (Эжиктен кирип). Бу слерде кандый јаан түймен болуп јат?

**Бекпей.** Јок, тын-ла јаан түймен болгоны јок-ла... Öрө отур Анчы...

**Анчы.** (Чокырбаштын орында јадып ыйлап турганын көрүп алала). Ол үй кижиге ыйлап јат? Сен не болдын Чокырбаш!...

**Чокырбаш.** Бистин јадыжыбыста керип-согуштан башка неме болор эмес...

**Анчы.** Бекпей, карган јашка јетре јадып согуштары јакшы эмес-бе? Сен кайттын Бекпей!...

**Бекпей.** (Калтрап). Анчы, мен оны бозокой сокподым, согордон болгой сабар-ла-да тийбедим...

**Чокырбаш.** (Турпкелеле). Сен-ле 30 жылга чыгара јурттап, -сенин јудруктарынан, эдимде бүдүн јер-де јок, көдрө көк!...

**Анчы.** Батта, Бекпей (бажын јайкап). Сен кайтын?... Карган јажына јетре байларга кулдадып, эмди совет јан тужунда амыр јакшы јадар ордына мынайып барат-па кижиге?... Нени блаажып согышкылайзар-не? (Бекпей бажын төмөн божодып алып отуры).

**Чокырбаш.** Сен Анчы, бойын-да бодозон, кобыјиктин ичинде јурттап турган јаныс-ла бистин айыл, онду јадыш көрбөй, карангуйга бастырып, бала-барканы бичикке-де үүредип алатан аргабыс торт јок... Аш курсагыбыс база божоды... Бойына мыны айдар болзо јарабас, јалкуратаны база бу јер эмес...

Эмди мынайып-ла отурзабыс ашты биске кем берер... Байларга суранып мен өлзөм-де барбазым...

**Бекпей.** Мен барып суразын деп турун-ба? Мени олор база-ла жегип алзын деп турун-ба? Олордон ашты сурайтаны токтозын...

**Чокырбаш.** Сени олорго ийип турган кижиге жок. Жалкурбай ККОВ-ко-до бир эбеш иштеген болзо, саа ашты ол-да берер эди-ле...

**Анчы.** Бекпей, слердин жадыжыгар чындап-та аргазы жок болуптыр... ККОВ-то аш бар. Мен саа олонг бир 4-5 пудты сурап берейын, сен онын учун олорго иштеп бер. Бир-бир кижиден сурап ал, онын кийинде кожо баралы...

**Бекпей.** (Ш ү ү н ү п). Сен Анчы, бу керекти маа аайлап бер, жее онын кийинде мен аргамды табарым...

**Анчы.** Же! Жөп. Мен бу богочы ары жанындагы айылдарга барып келейын. Онча сен атты таап ал... (А н ч ы э ж и к т е н ч ы г а й ы н - л а д е р д е Ж а р а ш к и р д и).

**Жараш.** Эзендер Анчы!...

**Анчы.** Эзен, эзен, балам!... (Ч ы к т ы).

## **БЕЖИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.**

(Бекпей, Чокырбаш, Жараш).

**Чокырбаш.** (Б е к п е й ж а а р). Кижинин айтканын неме бодобос эмей... Журтсоветтен-ок сураза болушты көрөр..

**Бекпей.** Сен балам кайдан бери жүрүп келдин? Солун-собыр не экелдин, мынаар отуруп куучындап бер...

**Жараш.** (А д ы з ы н ы н ж а н ы н а о т у р у п). Мен түгү-ү-ү өзөктөги айылдарга айылдап, комсомолдын жуунына отуруп, журтсоветтин-де члендеринин жуунына-да кирижип келдим...

**Чокырбаш.** (К о л д о р ы н у ж а н ы п). Члендер нени куучындажып, бүдүрглеп турулар?...

**Жараш.** Олор, налог керегин база пакосторды канайып үлежетенин куучындаштылар... Макташ өбөгөнгө, налогты 430 салковой салар деп бүдүрди.

**Бекпей.** (А л а н з ы п). Куда-а-а-й Макташ анча акчаны кайдан таап, төлөп, чыдагай-не?

**Жараш.** Ол оо налогты ненин учун ончо салган дезе, малы көп дежет... Же онон-до өскө байларга налогты салганы тадра-ла... Бистий, бистий жокту улуска налогты торт салбас дежет...

**Чокырбаш.** (Ж а р а ш к а к у р с а к б е р и п). Макташ ондый налогты төлөп болбос ол кайткан. Онын малдары эмди-де көп; саанда уйлары јирме ажра, алты-јети айгыр малы бар, оо үзери јалчылары-да бир 5 крелү. Оны јакшы шинжилеп көрзө јажырган-да малды табылар. Оны сананганча, бойынды-да көрзөн јакшыла...

**Бекпей.** Же онзы чын... Балам? онон башка не угулат?

**Жараш.** Комсомолдын јуунында буржуй јеринде болуп турганын куучындагандарын уктым, о үзери эки кыс бала-ла бир уул бала комсомолго кирерге бичик берген, оларды кожып турганын угужып көрүштим...

**Чокырбаш.** Ол уккан көргөндөринди биске куучындап бер балам...

**Жараш.** Кыдат јериндеги түймен токтобой там ойто тынып јат, Герман-ла Англия јерлеринде ишмекчилердин түймежип тургандары јаандап тынып туру, база кандый-да јердин улузы бойы-бойы-ла тартыжып тургандары тын јаан дежедилер...Је мен бичик билбес кижиде, олардын куучындарын јетре аайлап болбой јадым.

**Чокырбаш.** (Б е к п е й ј а а р). Мен саа былтырдан айдып турбай кайтым, күчибис јеткенче-ле балдарды үүредер керек деп... Балдардын куучынын угарга, сен кичееп турун, үүредери дезе јок.

**Жараш.** (А д а з ы ј а а р). Аја, комсомолдордын ижин-јүрүмин көрүп мен күйүндим, мениле јажыт кыс балдар комсомолго јүрүп неменин аайын сүреен шүүжетен болыптыр... Мен комсомолго кирейин-ле? (Ж а л г а н ч ы п о т у р у).

**Чокырбаш.** Мен бодозом, менин балам комсомолго кирзин. Бис чылап карануйда отурбай, оо кирип таскап, јаны-јайым јүрүм көрзин!...

**Бекпей.** (С а н а н ы п о т у р а л а). Балам, мен саа ачынадым... Кенетин јуу боло берзе, ол тушта канайдарын?...

**Чокырбаш.** Ондый эрмекти база кайдан угуп алдын?...

**Бекпей.** Бу эрмек төгүн эмес... Сары деп кам камдаганда качанда төгүнди айтпайтан. Ондый куучынды маа ол айтты.

**Јараш.** Сен аја олорго бүтпе; камдар, байлар бисти мекелеп тургандарын сен эмди билер керек...

**Бекпей.** Је балам, ондый керекти бүдүрерге эм тургуза бош јок... Јуртсоветке барып келерге ат таап алар керек, мынаар бир бошто куучындажып көргөйлө... (Ч ы г а б е р д и).

## АЛТЫНЧЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш-ла Јараш).

**Чокырбаш.** Балам, јуу башталганы чын болбозын, комсомолго кирип ала-ла айдада берзен кайдарын? Мен ондый куучынды угуп чала аланзырып турум...

**Јараш.** Сен кандый-ла камдардын төгүн куучындарына ајам чылап бүтпе; камдар, јарлыкчылар кудайына мөргүйтенин таштагылап турганын, сен көрбөй турун-ба? Олор улусты мекелеп, эмди сагыштарына оны алынып, бис камдайтаныбысты таштап турубис деп, газеттерде бичилип турганын сен укпадын-ба? (А н ч ы к и р д и).



## ЖЕТИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш, Анчы-ла Јараш).

**Анчы.** (Ј а р а ш ј а а р). Көстөринг суркурап, не сүгүнүп отурун?... (К о к ы р л а п). Кижееде берер өйи једип келген турбай...

**Чокырбаш.** Јаны-ла јуукта келип, јуундардагы укканын куучындап отурды, база комсомолго киретем деп јүри...

**Јараш.** Анчы, мени комсомолго кошкой-не?...

**Анчы.** Сени кошпозо, кемди кожотон. Мен бодозом сен комсомол болорына јараарың...

**Чокырбаш.** Баламды комсомолго берерге мен кичееп турум... Ол оо кирип, јакшыдан башка немее үүренбес... Бисте карыганча кыйналып отурганыбыс болгой-ло!...

**Анчы.** Сенин бу куучынын чын. Јаан улын база сени төзөгөн болгон. Ол түрү болгон болзо, эмди коммунистын бойы болор эди. Онын бажын јиген кижиге бандит – Кайгородов. Оны канайып кыйнап өлтүргенин угар болзом, мен бастра јуулажып барадым... Бис - јоктулар оны сананып; бандит-ла байлардын кылыгын качанда ундубай, јокту-јойулар ортондорды бойбыска јууктадып биригерин кичееп, ол јуутпаларга табын бербей суулуктап алар керек...

**Чокырбаш.** Мындый куучынды мен Бекпейге айткам-да неме бодобос-не... (Б е к п е й д и н г э к и б а л а з ы к и р д и).

**Чокырбаш.** Сен Анчы бларды көрзөн; иш-те јок, үүренетендери-де јок, теен иринен-ле башка неме билбестер... Бу слер кечке јетре кайда, кайда тендигер? Мынар отуруп ажаныгар!... Анчы бу мындый сагыштан кижиге канайып айрылар бойыннын јөбин бер?...

**Анчы.** Эмди јокту улустын аргазы бар... Биригип иштеер јер-де бар, баалдарды-да үүредер аайы база табылар... (Т ы ш к а р ы э з р и к у л у с т ы н э р м е г и у г у л д ы. Б и р к и ж и «Б е к п е й ү д е - б е» д е п к ы й г ы р д ы).

## СЕГИЗИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Анчы, Чокырбаш, Жараш, Чычкан-ла Борболжык).

**Борболжык.** (Анчыны Бекпей деп бодойло). Сен, сен Бекпей чугулдаба. Мен саа конорго келдим. Мен боо бу ийт (Чычкан жарулап) экелди... Чычкан, мени боо сен экелдин-бе? М – м - м...

**Чокырбаш.** (Жарамзып). Кем жок, кем жок... (Борболжыктын тонын көрүп). Балкашка чочколор чылап, кайда ангандыгар?...

**Чычкан.** (Эзиригинен неме айдалбай). Бу-у, бу Борболжык деп таңма аттан ангара тартып жыгылбай кайтыс...

**Борболжык.** (Отурага турала, Анчыны танып). Бу көрмөс, эки бутту жеебеген боо кайдан кирип келди?... Бекпей кайда, кадыт?...

**Чычкан.** (Эзиригинен жыгылып калала). Ол кем – м – м, кем ол ондый? Кем дедим?!

**Анчы.** (Будуна тура келип). Саа желбеген болотон кижини кайдан таптын!... Слердий жутпа – аракызактарды мен көргөн эмейим...

**Борболжык.** (Жарамзып). Сен Анчы бисти – аракызактарды жаман көрбөй (Койнынан болуштоп чыгарып) бу мынанг эбеш амзап көрзөнг Анчы?...

**Анчы.** Жок! Аракыны мен ичпес бойгордын-да ичегелеригерди жайып алза болгой-ла (тура баштанып). Кол-күчиле жаткандардын акту күчин жип алала, эмди аракы жууп жүргендерин көрзөнг... Кем жок, база бир эбеш сайрап алыгар...

**Жараш.** Слер Анчы бларла беришпегер, жеткер чыкпазын...

**Чычкан.** (Жатканча арай деп айдып). О-о-л, о-о-л ондо кандый ийт ыркайт?...

**Борболжык.** (Өчөп). Сен качан ортозына ондый жаан бий болуп ичпей турун... Мен чылап байларга жалчы болуп жүргенинди ундуп салдын-ба? Мен бай деп турган бүдүжин...

**Анчы.** Озо байларга кулдадып, бар-жок күчимди јидиргенимди мен качанда ундубазым!... Озогы тенектер эмди астаган эмей...

**Чокырбаш.** Кудаидын учун бларла беришпе, Анчы, коомой болбозын...

**Анчы.** Мындый јутпалар-да куучындажатанымды мен билерим.  
(Б о р б о л ј ы к ј а а р). Сенде эмди нен бар? Байлардын капканына кирип, олордон нени алып турун? Слерди олор мекелерге билер эмей!...

**Борболјык.** (Ј ы г ы л а, ј ы г ы л а т у р у п). Менде сенин нен калды!... Байлар мени азрап тойдырып јат – мен-де олорго болыжарым...

**Анчы.** Олорго кандый иш иштеп азранып турун? Јоктулар байлардын колына кирзин деп базала кул болзын деп кичееп турганынды ишке бодоп турун-ба?

**Борболјык.** Ондый да болзо, сенде не керегин бар, мени үүредерге турун-ба?!...

**Чокырбаш.** (К и ч и н е к б а л д а р ы н а й л ы н а н ч ы г а р ы п и й е л е). Сен Борболјык кижинин айлына түймебе, мынан кедери чык!...

**Борболјык.** Эрзек, сен маа ачынба, бойың чык!... Мени мынан чыгара сүреле, Анчы-ла экү артарга турун-ба?... (И д е с а л д ы, Ч о к ы р б а ш Ч ы ч к а н н ы н ү с т ү н е ј ы г ы л д ы).

**Чокырбаш.** (Ы й л а п). Кижинин айлында эзи болотонунды токтот!... (Б о р б о л ј ы к т ы т ы ш к а р ы ч ы г а р ы п с а л д ы л а р).

**Анчы.** Јараш, сен барып ол исполнительды экел мен ол көрмөсти көрөйын (ч ы г а б е р д и л е р).

## ТОГУЗЫНЧЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш-ла, Чычкан).

**Чокырбаш.** (Ч ы ч к а н д ы к ө р ү п). Тьфу (т ү к ү р ү п) јүдегин, јүдегин... Је бу кобы-јикте јангыс айыл јурттап неме болбос туру... Јаантайын-ла мындый эзрик-јүдектерден кижі айрылып болбос... (А й л ы н ј у н а т т ы. Б о р б о л ј ы к к и р д и).

## ОНЫНЧЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш, Борболжык-ла, Чычкан).

**Борболжык.** Сен эрзек кадыт, не түймеп чыктын, коммунистын бойы болорго турун-ба! Сенен јара кижее курч болорго турганын не деп айдар... (Чокырбаш качарга турарда Борболжык божотпой јат).

**Чокырбаш.** (Борболжыкты ол Чычканнын үстүне јыкды). Ма менен алганын бу !...